

Hoşça Kal Trabzon
Merhaba İstanbul

İstanbul, 2013

Tarihçi
Kitabevi

Tarihçi Kitabevi Yayınları • 34

Tarihçi Kitabevi Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Necip Azakođlu

Hazırlayan ve günümüz Türkçesine çeviren: Cahit Kayra

Kapak ve sayfa tasarımı: Ayşe Görkem Kozanođlu
Yayınevinde birinci baskı: Ocak 2013, İstanbul
Boyutlar: 13,5 x 21 cm
Sayfa sayısı: 352

ISBN: 978-605-4534-29-6

Baskı ve cilt: Kitap Matbaacılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
Davutpaşa Caddesi No: 123 Kat: 1
Topkapı / Zeytinburnu - İSTANBUL
0212 482 99 10
Sertifika no: 16053

Birinci baskı: Dünya Yayıncılık, 2005

© Yayın hakları Tarihçi Kitabevi'ne aittir.

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Tarihçi Kitabevi
www.tarihcikitabevi.com

Moda Caddesi No: 104 / A Moda / Kadıköy - İSTANBUL
Tel: 0216 418 68 86
GSM: 0530 370 74 11
E-posta: info@tarihcikitabevi.com

Hoşça Kal Trabzon Merhaba İstanbul

Hazırlayan ve Günümüz Türkçesine Çeviren:
Cahit Kayra

İstanbul, 2013

Tarihçi
Kitabevi

İÇİNDEKİLER

Önsöz / 13

I.

HOŞÇA KAL TRABZON / 19

1. TRABZONLU GÖÇMENLER CİHAN SAVAŞI İÇİNDE BİR AİLENİN YAŞAM SERÜVENİ / 21

Savaşın Arifesinde / 21

Kapitülasyonların Kaldırılması / 24

Dayıbeyimin Mebusluğu ve İstanbul'a Gidişi / 25

1914, Rusya'nın Türkiye'ye Savaş İlanı / 25

Trabzon'un İlk Bombardımanı / 26

Kentten Köylere Kaçış / 28

Yine Bombardıman / 30

Büyük Bombardıman / 33

Yine Köyde / 39

Gerçek Köy Yaşamı / 43

Yine Bombardıman / 45

Trabzon'a Dönüş / 46

Fena Haberler /	50
Çanakkale'nin Kurtulması /	51
Karanlık Günler, Uğursuz Haberler /	52
Göç Hazırlıkları /	54
Erzurum Düştü! /	57
Karadan mı, Denizden mi? /	58
Portakal Adlı Bir İnek /	68
Kayık Tutuldu /	69
Otuz Beş Sarı Altın Lira /	71

2. KAYIKTA CAN PAZARI / 75

Denizde /	75
Çavuşlu Köyü /	76
Tirebolu /	79
Tehlike /	80
Karada /	83
Yine Deniz ve Müthiş Dalgalar /	87
Giresun /	89
Motorda /	91
Ünye'de /	93
Sis ve Büyükannemin Kıblenüması /	95
1915 Anadolu - Samsun /	96
Trabzon'un Düşüşü /	101
Gidiyoruz Ama Yine Geleceğiz /	103

Merzifon Yollarında /	103
Merzifon /	106
Merzifon'dan Ayrılış Hazırlıkları /	111
Sündüs Nine ve Sarınca Köyü /	112
Hoşça Kal Merzifon /	114
Çorum, Alaca, Sungurlu /	115
Yağlı Köyü /	117
Kızılırmak /	118
Kılıçlar /	119
Asi Yozgat /	120
Ankara /	121

3. YENİ BİR YAŞAMA DOĞRU / 123

Tren ve İstanbul Yolu /	123
İstanbul /	125
Ömer Cahit'in Doğumu /	132
Günlük Yaşam /	133
Hilal-i Ahmer Sergisini Ziyaret /	134
Bostancı'da Bahar /	135
Mahfirûz Sultan Okulu /	137
Sınıfın Birincisi /	139
Hafize Mediha ibn Hafız Lütfi /	139
Sonsöz /	141

II

MERHABA İSTANBUL / 145

1. MERHABA İSTANBUL / 147

EKLER / 171

Aile Fotoğrafları / 171

Aile Soyağaçları / 177

Büyükanne Zülâl'in Oğlu Naci'ye, Trabzon Bombardmanı

Hakkındaki Mektubu / 181

Ajans Haberleri / 184

Trabzon Haritası / 188

Mediha'nın Ders Notları / 189

NOTLAR / 191

III

MEDİHA KAYRA'NIN ÖZGÜN

GÜNLÜĞÜ / 195

Mediha KAYRA

Mediha Kayra 1902 yılında Trabzon'da doğdu. Babası tüccar Ali Lütü Dihkanzade, annesi Kadriye Salihoglu idi. Ali Lütü Dihkanzade'nin ailesi Azerbaycan'dan, Kadriye Salihoglu'nun ailesi Ahıska'dan 1826 ve 1878 Osmanlı-Rus Savaşları sırasında Trabzon'a göçmüşlerdi. Mediha, Birinci Dünya Savaşı sırasında Rus ordularının Trabzon'a ilerledikleri tarihte, ailesi ile İstanbul'a geldi. Bu göç olayını on beş yaşında İstanbul'da yazdı.

Mediha Kayra ilköğrenimini Trabzon'da; ortaöğrenimini İstanbul'da, Kadıköy'deki Mahfirûz Sultan Rüştiyesi'nde tamamladı. 1923 yılında Bakırköy'deki İttihadı Osmanî Dar-ül Muallimatı'nı (Öğretmen Okulu'nu) bitirdi. Bu okul daha sonra İstanbul'da, Çağaloğlu'nda Feyziâti Liseleri'ne dönüştü ve Mediha Kayra 1924'te bu okulun kızlar bölümüne müdire olarak atandı. Bu görevi, okul Boğaziçi Liseleri'ne dönüştükten sonra da sürdürdü. 1929 ekonomik krizi sırasında ailenin geçimi tümüyle Mediha Kayra'nın omuzlarına yüklendi. Boğaziçi Liseleri kapandıktan sonra İstanbul'da Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı çeşitli okullarda öğretmenlik yaptı. 1969'da emekli oldu. Mediha Kayra 2003 yılının Haziran'ında hayata gözlerini yumdu.

Önsöz

Mediha Kayra, 2003 yılının Haziran ayında, İstanbul Kadıköy'de, Çamlıca'ya ve denize bakan küçük evinde, 101 yaşında hayata veda etti. Sahrayı Cedid Mezarlığı'ndaki küçük kabrinde sonsuz uykusunu yaşıyor.

1902¹ yılında Trabzon'da doğmuştu. Bütün yaşamı iki eksenli bir süreç içinde sürüp gitmişti: Özel yaşamında, erkekleri ve yöneticileri kalmayan kalabalık bir aileyi ayakta tutmak; iş alanında, hiçbir zaman ayrılmadığı öğretmenlik dünyasında durmadan dinlenmeden çalışmak.

Onun bu anıları, Birinci Dünya Savaşı sırasında ailenin Trabzon'dan İstanbul'a göç edişinin öyküsü... Mediha öykünün başladığı 1914 yılında on iki yaşında bir kız çocuktur. O günlerin dili ile başlarından geçen olayları anlatmaktadır.

Rus orduları Osmanlı'nın Kafkas Cephesi'ni yararak Erzurum'u almış, Trabzon'a ilerlemektedir. Osmanlı dönmesi Anadolu'nun kuzey sahillerini savunmaktan acizdir ve Rusların savaş gemileri bu kıyılarda cirit atmakta, aralıklı olarak Trabzon'u bombalamaktadır.

Trabzonlular kentten iç bölgelere göç etme yollarını ararlar. Mediha'nın ailesi; amcalar, yengeler, yeğenler, gelinler, küçüklü büyüklü çocuklar olarak büyük bir topluluk halinde yelkenli takalara binerek Trabzon'dan ayrılırlar. Sürekli Rus savaş gemilerinden kaçmaya çalışarak ve yer yer duraklayarak Polathane, Tirebolu, Giresun, Ordu, Ünye üzerinden Samsun'a gelirler. Burada fazla durmayarak Merzifon'a

geçer, orada uzun süre kaldıktan sonra tekrar yola çıkar; Çorum, Alaca, Sungurlu, Yozgat ve nihayet Ankara'ya varırlar. Ankara'da trene biner ve birkaç gün sonra İstanbul'a ulaşırlar. Mediha, seyahat anılarının sonunda İstanbul'daki yaşama da yer verir; burada okulunu, çalışmalarını ve İstanbul'daki yaşamlarını anlatır.

Bu anılar on ikiden on dört yaşına yürüyen bir genç küçük kızın yaşam öyküsüdür. Mediha, "Dihkan" diye anılan büyük aile topluluğunun öteki üyelerinden farklı ve ötekilerin ulaşamayacağı güçte bir insandır. Ailenin en akıllı, en yürekli, en özverili üyesidir. Büyük başarılarla aday olan yaşamını; annelerin, kardeşlerin ve yeğenlerin hayatta kalabilmelerine harcamıştır.

Mediha'nın anneannesi Zülâl Hanım ve babası Ali Lütfi hafızdırlar. Mediha'yı beş yaşında sübyan mektebine gönderip hafize olarak yetiştirmişlerdir. Mediha İstanbul'a geldiği tarihte çarşaf giyen, beş vakit namaz kılan, dinsel günlerde mukabele² okuyan ve sokakta gördüğü, yüzleri açık kadınları ayıplayan bir genç kızdır. Ama okulda birinciliği kimseye bırakmaz. Dayısı Trabzon Milletvekili Naci Bey (Yamaç), onu daha sonra Bakırköy'deki İttihadı Osmanî Dar-ül Muallimatı'na (Öğretmen Okulu'na) yatılı olarak yazdırır. Mediha bu okulu da birincilikle bitirir. Okul yöneticileri onun erdemlerini yakından izlerler.

Savaş biter; Türkiye Cumhuriyeti kurulur. İttihadı Osmanî Okulu, İstanbul'daki Feyziye ya da Feyziâtî adlı ilkokul ile birleşir ve Feyziâtî Liseleri kurulur. Mediha yirmi iki yaşındadır ve Feyziâtî Liseleri kızlar kısmının müdiresi olarak çalışma yaşamına başlar. Türkiye'de Mustafa Kemal'in devrimler dönemi açılır. Mediha çarşafı bırakır.

Saçını kestirir, piyano dersleri alır, Fransızca ve klasik Batı müziği öğrenmeye başlar.

1929 ekonomik krizi... Mediha'nın amcası Zihni Efendi, babası Ali Lütfi, dayısı Naci, krizde varlıklarını yitirir; ama onunla da kalmaz, yaşamdan ayrılırlar. Mediha'nın eniştesi, ablası Sadiye'nin Mısır'da çalışan eşi Eczacı Ruhi Bey, orada yaşama gözlerini kapar ve Sadiye dört küçük çocukla Türkiye'ye gelir, yeniden aileye katılır.

Evde bir büyükanne, bir teyze, onlarla birlikte yaşayan Cemile adında genç bir kız, kardeşleri Cahit ve Sadiye ile çocukları vardır. Diğer kardeşlerden, işsiz kalan Hamit, Ankara'ya iş bulmaya gitmiştir. Macit ise Mülkiye'ye yatılı olarak girmiştir. Cahit lisededir. Sadiye'nin çocukları küçüktür.

Mediha bütün ailenin yükünü omuzlar; küçüklü büyüklü herkes onun eline bakar. Ailenin büyüğü Mediha'dır. Herkese o bakar, herkesi o yetiştirir.

Burada bir başka büyük kayıp daha var. Mediha'nın anılarının ikinci cildi, Mütareke (ateşkes) yıllarını ve Kurtuluş Savaşı'nın tarihini kapsamaktadır. Ancak bu ikinci cilt, Çağaloğlu'nda, bir sultandan kalma, çok büyük ve ahşap Feyziâti Liseleri binalarını 1929'da ortadan kaldıran yangında yanar ve kaybolur. Bu dönemde Ali Lütfi ve Naci, Anadolu'dadırlar ve onların serüvenleri bu defterlerin kavrulan yaprakları içinde yitip gider.

Mediha'nın yazılarında kullandığı biçem ve dil iki özellik taşımakta. Birincisi, Mediha'nın on iki on - beş yaşları arasında bulunduğu bir evredeki ortamı ve olayları yerel

deyimler ve sözcükler kullanarak anlatması ve değişik bir noktalama kullanması. İkincisi, gazeteci ve milletvekili olan dayısının etkisi ile abartılı ağır sözcükler, terimler kullanmaya çalışması...

Biz bu çeviriyi, Mediha'nın kullandığı sözcüklere ve biçime olabildiğince dokunmadan yapmak istedik. Çok eski deyimleri yenileriyle değiştirdik. Bazı anlatım bozukluklarını düzeltmeye çalıştık. Noktalama konusunda şimdiki kurallara uyduk.

Hoşça Hal Trabzon Merhaba İstanbul'un ikinci baskısına Mediha'nın 1919'dan sonraki yaşamına ilişkin bilgileri de ekledik (II Bölüm). Bunları elimdeki belgelere ve belleğimdeki anılara başvurarak yaptım. Bu bilgiler çok yalın ve eksikliklerle dolu. Bu bilgiler yeterince tamam ve anlatıcı olamadığı için üzgünüm.

İstanbul'a on dört yaşında ve çarşaf içinde gelen Mediha, daha önce de anlatıldığı gibi Makriköy (Bakırköy) İttihadı Osmanî Öğretmen Okulu'na girdikten sonra hızlı bir gelişme ve değişim geçirdi. Giyim, yemek ve günlük yaşamın bütün yönlerinde yöresine uyum sağladı. Önce günün bütün zamanını dolduran dinsel adet ve yükümlülüklerden vazgeçti. Okulun ve okulda yaşayanların gösterdikleri normlar içinde yaşamayı; her akşam açılan ve sabahları toplanan döşekler yerine karyolada yatıp kalkmayı, sinilerde değil sofralarda çatal bıçakla yemek yemeyi, okuldaki öğrencilerin giydikleri elbiseyi, okulun bahçesinde jimnastik yapmayı ve ders olarak piyano çalmayı öğrendi. Dahası sahneye çıktı. Okulun müdürü, tanınmış yazar Alaettin Gövsa, manzum bir trajedi yazarak gelecek tarihin yorumlamasını yapar. Bu trajedide Tarih, Savaş ve Barış'tan oluşan bir triloji

yaratılmıştır. Mediha, bu trilojide Tarih'i temsil eder. Bunlar Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun dağıldığı, İstanbullu aydınların büyük yeis ve umutsuzluk içinde bocaladığı yıllardır.

Daha önce anlattığımız gibi Mediha okulu bitirir, hukuk fakültesine gidecek yerde Makriköy Öğretmen Okulu'nun devamı olan Feyziâti Liseleri'nde ilkokul bölümünün müdiresi olur; öğretmen olarak çocuklara aritmetik öğretir. Daha sonra da 1929 ekonomik krizi ortaya çıkar. Aile reisi olan bütün erkekler ölür ve Mediha geride kalanların sorumluluğunu yüklenir. Yıllar geçer. Yeni yetişenler ayrılır gider. Annesi ve ablası kalır. Mediha'nın okulu (Boğaziçi Liseleri) kapanır. Mediha Milli Eğitim Bakanlığı'na başvurur. Azınlık okullarında göreve başlar. Sonra bu görevi de biter, emeklilik sırası gelir. Annesi ölür, ablası ölür ve Mediha günlerden bir gün sosyal görevlerini bütünü ile yerine getirmiş olmanın tinsel huzuru içinde yaşam defterini kapatır.

Onu ılık bir haziran günü, Sahrayı Cedid Mezarlığı'nda, annesinin, babasının ve ablasının yanına yatırdık...

Bu kitabın “Merhaba İstanbul” adlı bölümünde Mediha'nın 1919'dan sonraki yaşamının öyküsünü bulacaksınız.

Önsözü bitirirken, okurlarımızdan gerek çeviride karşılaştıkları özellikler gerekse Mediha'nın yaşamına ilişkin bilgilerin yalınlığını hoşgörü ile karşılamalarını rica ediyorum.

Cahit Kayra

yanıştığını ve rastlantı olarak orada dolaşmakta olan Yavuz, Midilli ve öteki gemilerimizle aralarında çatışma olduğunu” yazmıştı. Biz de ondan söz ediyorduk. Ertesi sabah Rusya’nın bize savaş ilan ettiğini haber aldık.

Trabzon’un İlk Bombardımanı

Teşrinisani’nin üçüncü Pazartesi günü her zamanki gibi okula gitmek için hazırlanıyorduk. Hamit⁹ gitmiş, ben daha gitmemiştim. Bir de baktım ki minarede Müezzin Ahmet Efendi, beydayım¹⁰ ve daha başkaları denize bakıyorlar. Aşağıdakilere on tane diye işaret ettiler. Oh! Ne saadet... Gemilerimiz geliyordu... Bizim evden deniz gözükmüyordu. Ben gemileri seyretmek hevesiyle her günkünden daha çok bir sevinçle okula gittim. Öğrencilerin ancak dörtte biri gelmişti. Öğretmenlerden de yalnız Müşfika Öğretmen vardı. Okula geldiğimizde en önce pencereye koşup sevgili donanmamızı gözetledikten ve içten dileklerimizi Tanrıya arz ettikten sonra arkadaşlarla birlikte bir odaya çekildik. Savaşlardan konuşuyorduk. Birden yırtıcı bir top gümbürtüsü okulumuzu müthiş bir şekilde sarstı. Hepimiz ürktük. Hemen sofaya çıktık. Herkes sofaya toplanmış, kimi ağlıyor kimi bağırıyordu. Okulumuz, Saray’a yakın ve denize bakan yüksek bir kale üstünde bulunduğundan korkumuzda haklıydık. Öğretmenimiz, “Korkmayın, bizim gemiler manevra yapıyorlar” diyorsa da güllerin müthiş gürültüleri bizi tır tır titretiyordu. Ben korkumdan aklıma gelen şeyi okuyor, denize bakmaya bile cesaret edemiyordum.

Müşfika Öğretmen’in emriyle çarşafı ve çantalarını alarak aşağıya indik ve sıralamaya önem vermeden

karmakarışık bir halde sokağa çıktık. Koşmaya başladık. Herkes bir tarafa kaçıyor, polisler de “Korkmayın, bizim gemilerdir, manevra yapıyorlar” diye bizi inandırmaya çalışıyorlardı. Eve vardığımda bizim kapıyı kapalı buldum. Beydayımın evinden beni çağırdılar. Oraya gittiğimde bizim aileden başka; beydayımın bütün enişterleri, mahallemizden Sakine Hanım ve daha birçoklarının aşağı kattaki odada toplanmış ağladıklarını gördüm. Annem beni görünce sevinçle, “Sen geldin mi? Hani Hamit?..” dedi. Benim Hamit’ten haberim olmadığı gibi, ne olduğumuzu da bilmiyordum. Bu sırada beydayım içeri gelip fişeklikleri beline, tüfeğini omzuna taktı. Sorduğumuzda Urus’un [Rus’un] gemileri olduğunu anladık. Artık ne yapacağımızı şaşırdık. Çünkü o zamana kadar, belki bizim gemilerdir, diye umutlanıyorduk. Toplar şiddetle sürüp gitmekte ve hatta şimdi bizim mahalleye açılmaktaydı. Bu sırada kapı açılarak Hamit içeri girdi. Okuldan bir arkadaşı ile birlikte çıktıktan sonra Köprü’den geçmeye cesaret edemeyerek Soğuksu yoluna doğru kaçmak istemişlerse de yolda mermilerden yaralanmış bir adam gördüklerinden korkularından eve gelmeyi daha uygun bulmuşlar. Şimdi erkeklerin dediklerini yaparak bazen içeri giriyor, bazen dışarı çıkıyorduk. Bu sırada yakınımızda bulunan Kazancızadelerin evine düşen müthiş bir gülle bizi fena halde korkuttu. Erkeklerin emriyle hazırlanıp olanca mücevheratımızı üzerimize aldık. Ben de hafızlığımızda¹¹ kapakları benim için gümüşle süslenmiş olan Kur’an-ı Kerim’i aldım ve Kannika’ya¹² doğru yola çıktık. Çünkü orada hanımyengemin hemşiresinin evi vardı ki, onlar Trabzon’a inmediklerinden bu korkuyu çekmemişlerdi. Biz oraya geldiğimizde bombardıman durmuştu. O gün hava berrak olduğundan çayırarda, çimenlerde vakit

geçirdik. Akşam da hemen hemen yüz elli kişi Muharrem Efendi'nin maraba evinde, çoğumuz samanlar üstünde sabahladık. O gece gerçekten çok korkunçtu, fakat çok da tatlı geçti.

Hacı Hafız derler, Tabakhane Mahallesi'nden bir hoca vardı. Hemen uyukluyor, uyandığı zaman gördüğü rüyayı anlatıyordu; onu dinleyip "Hakkımızda hayırdır inşallah" dendikten sonra düşmana beddua ediliyordu. Tümü ile geceyi, işte böyle hiçbir şey yemeyerek geçirdikten sonra ahalinin bir bölümü dağıldı. Burada hısım akraba otuz - kırk kişi gibi bir şey kaldık. Tabii bizim de erkeğimiz olmadığından beydayımlarla birlikte gidecektik.

Kentten Köylere Kaçış

Salı günü, annem, teyzem ve hanımyengem Trabzon'a inip lazım olacak yatak ve elbiseyi Arğalya'ya göndererek kendileri Kannika'ya geldiler. Oradan hep birlikte yayan ta Arğalya'ya, yani beydayımın köyüne hareket ettik. Birçok dağlar dereler aştıktan sonra akşamüzeri Arğalya'ya vardık. Burada otuz - kırk kişi, on bir gün kadar bir süre kaldık. On birinci gün biz Trabzon'a indik. Arğalya'da bulunduğumuz sürece kar ve yağmur egemen olmuştu. Biz Trabzon'a inince havalar hiç bozulmamak üzere açtı. Burada geçirdiğimiz yaşam hoştu. Günde -beş sabahleyin, beş de akşamda- on sofraya kurulup kaldırılıyordu. Geceleri Şahende Hanımlar, biz, hanımyengem onlar* hepimiz bir sofa üstünde ve dört kişi bir yataкта yatıyorduk; sabahleyin annemlerin tatlı ve bazen korkunç sohbetleri arasında uyanıyordum.

* Bu, Trabzon şivesinde yaygın olarak kullanılan bir ifadedir. -gil, -giller çoğul anlamını verir. Annem onlar (annemgil, -giller), teyzem onlar (teyzemgil, -giller) gibi.

